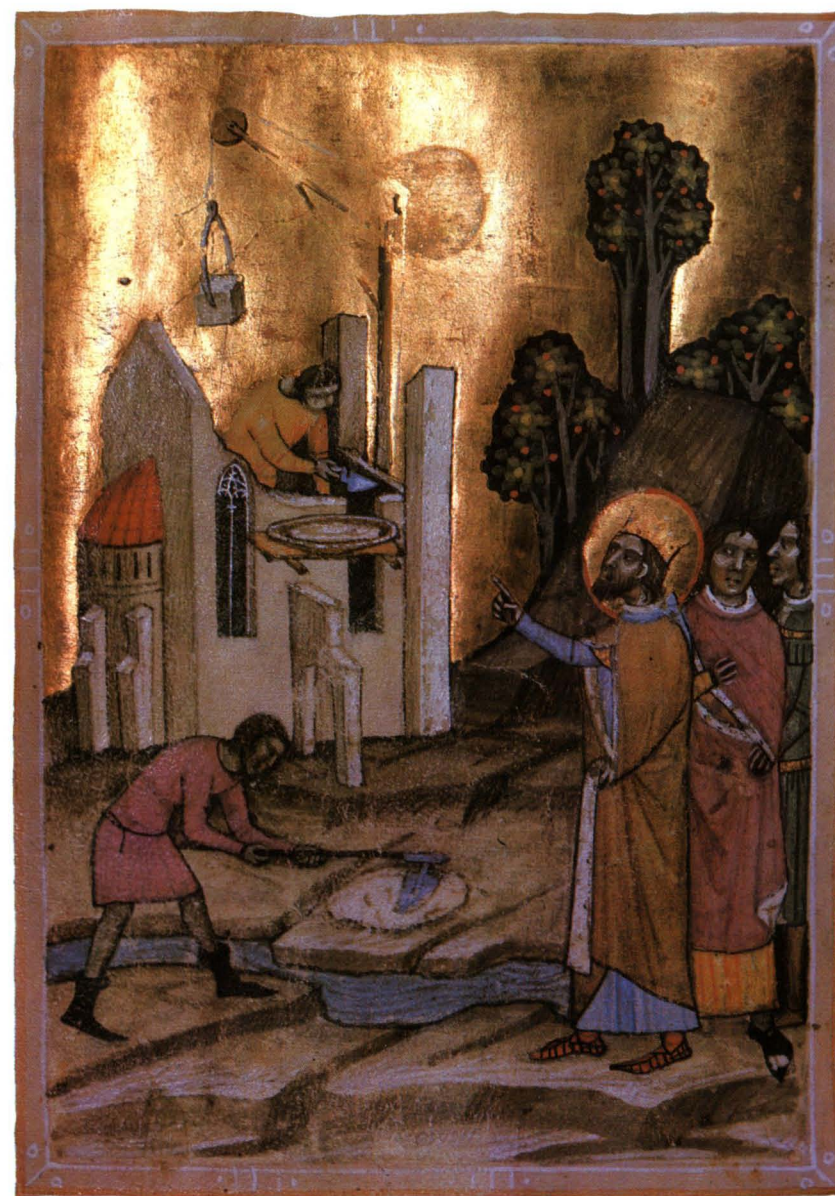

HOGYAN ÉLTÉK ELŐDEINK?

HOGYAN
ÉLTÉK
ELŐDEINK?

HOGYAN ÉLTEK ELŐDEINK?

FEJEZETEK
A MAGYAR
MŰVELŐDÉS
TÖRTÉNETÉBŐL

GONDOLAT · BUDAPEST 1980

lensége ez időben a török, ennél fogva a török harcmódor legyőzésére kell berendezkedniük. Ezt a harcmódot a várkastélyokban gyakorolták, lovagi tornán.

MAKKAI: Egy burgundi lovag Zsigmond királyunk korában nagy csodálkozással írja le, hogy mint nyugaton, a magyarok is vitézi tornákat rendeznek, de a hidegvérű lovakon, tetőtől talpig páncélban vívott nyugati viadaloktól különböző módon.

„Garai nádor fát láttam egy lovagjátékban, melyet az ország szokásai szerint kis lovakkal és alacsony nyergekből vívtak. A résztvevők valamennyien gazdagon díszített ruhát viseltek, és igen rövid lándzsákat használtak. Kedves, gyönyörködtető játék volt. Az itteni lovagjátékban az a szabály, hogy a küzdők közül legalábbis az egyiknek a földre kell buknia. Ebből látják, ki bírja jól megülni a lovat és a nyerget.”⁴

FÜGEDI: Ha a várakról beszélünk és a főúri udvarokról, mondani kell valamit az étkezésről is. Az egész étrend a húsfélékre volt beállítva, ezért nagy szerepet kaptak a különböző mártások, hiszen a legelterjedtebb húsétel, a marhahús, unalmassá válik, akár sütik, akár főzik, ha nem ízesítik fűszeres mártásokkal. A középkorban sok fűszert importáltunk. Elmondja Bonfini, hogy milyen is volt a magyar úri asztal:

„Szokásuk a magyaroknak, hogy négyszögletű asztal mellé ülnek le enni, és minden ételt mártásban tálalnak. A mártások váltakoznak az ételek szerint. A fiatal liba, a kacska, a kappanak, fácánok, foglyok, seregélyek, melyek nagy számban vannak errefelé, aztán borjú, bárány, gödölye, disznó és vaddisznó, húsok meg halak, mindegyik a maga külön mártásában úszik és fűszereződik. Az is szokás, hogy nem úgy, mint nálunk, mindenki külön tálból eszik, hanem valamennyien egy tálból kapnak, és senki sem használ villát, amikor a falatot fölemeli, vagy a húsba harap. Mindenki előtt van valami kenyérféle. A közös tálból kiveszi, ami tetszik, és falatokra vágva ujjával emeli szájába. A magyaroknál nemigen vannak szokásban az étekosztók, úgyhogy csak a legnagyobb nehézséggel védheti meg az ember a magyarok bőséges és gazdag táplálkozása mellett kezét és ruháját a beszennyeződéstől, mert a lecsöpögő sáfrányos lé néha az egész embert bemocskolja. Ugyanis igen nagy mértékben használnak sáfrányt, szegfűszeget, fahéjat, borsot, gyömbért meg más fűszereket. A sáfránytól azonban, és különösképpen a sáfránytól, körmünk és ujjunk, amikor az ételt megfogjuk, sárga lesz, az kétségtelen. De Mátyás király, noha mindenhez a kezével nyúlt, soha nem szennyezte be magát, bármennyire elmerült a beszélgetésben. Ugyanis lakomái alkalmával mindig vagy valami komoly dologról volt szó, vagy tréfálkoztak, vagy dalokat énekeltek. Mert zenészek és lantosok is vannak ám ott, akik a vitézek tetteit hazai nyelven a lakománál lant kísérettel elénekelik.”⁵

38 VARGYAS: Hőseneket adtak elő, mégpedig népi származású énekesek, hiszen éppen ezzel kapcsolatban céloz arra Bonfini, hogy a főurak és a parasztok megértik egymás beszédét. Ilyen énekek nagy tömegben maradtak fenn

a néphagyományban is. Olyan dallamok, amelyeket későbbi hősookról, például a 17. században elesett Kádár Istvánról szerzett szöveggel énekelnek, de hasonlítanak azokra a históriás énekekre is, amelyeket a 16. századból ismerünk. E dallamok hosszú életűek voltak. Egészen biztos, hogy ilyenek hangzottak el Mátyás asztalánál is. Talán leginkább érzékelteti, milyenek lehettek e hősi énekek, a Mátyás 1476. évi győzelméről szóló *Sabác viadalá-*nak néhány strófája:

„Dolgát minden ment vitéz tartotta,
Kit meg nem mondhat emberi állat,
Mely nagy harcolás volt Sabác alatt.
Menden ott vitézségét mutatta,
Mert király úkút hozzá nógatta.
Egy iden nagy jeles strumlást tűnek,
Azzal magyarok jó nevet vűnek.”

Végül pedig az ellenségnek megkegyelmező király dicséretét halljuk:

„Mert nagy miltó az minden felségnek,
Nagy kegyelmes legyen ellenségnek.
Jelesül kediglen mindazoknak,
Kik kegyes kegyelmnek esni szoknak.
Akarattyuk szerént tűn kegyelmet,
És nagy miltóságos engedelmet.”⁶

MAKKAI: A királyról és a főurakról a 14–15. századi magyar társadalom középrétegeire térve át, a köznemességet és a városi polgárságot kell szemügyre vennünk. Ez a két réteg mintegy a középen helyezkedett el a társadalomban. A magyar köznemesség keleties viseletű, katonáskodó, falun élő réteg volt. A magyarországi város, amely ebben a korszakban éri el középkori fejlődésének teljét, egészen más életformában élt. Lakosságának tekintélyes része nem is magyar, hanem bevándorolt német, amely szülőhazájával állandó kapcsolatban maradván, annak életmódját követi. De azért vannak hazai sajátosságok.

Aki végigsétál Budán az Úri utcán, és benéz egy-egy kapualjba, gótikus ülőfülkéket lát ott. Mire szolgáltak ezek? A kapualj volt a házigazda maga termelte borának kimérési helye. A fülkékben ültek le a fizető vendégek. Mellettük lejárát a pincébe, ahonnan a borokat felhozták. A magyarországi városi polgár főleg abban különbözött a nyugati városi polgártól, hogy agrárországban ő is agrár jelleget öltött. Ipara, kereskedelme mellett szőlőt művelt. A szőlő a régi magyar városnak egyik fő jellegzetessége volt. Polgárai elsősorban szőlősgazdák. Életszínvonaluk az egykori mértékkel mérve igen magas. Házaikban a nagy szobát, amely az utcára néz két-három ablakkal, egyenesen az úri osztálytól kölcsönvett „palota” szóval nevezik, és

19. Kórházbelő.
Oltártábla, 15.
század második fele

14–15. században olyan nagy ugrás történt az életszínvonalban a korábbiakhoz képest, hogy ez évszázadokra tűrhető életszínvonalat tudott biztosítani a parasztságnak.

Az öltözködés tekintetében is javult a magyar parasztság helyzete ebben a két évszázadban. A korábbi egyszerű, házilag készült, ingszerű vászonruhát és daróc köpönyeget a parasztságnál is, legalábbis a jobb módúaknál, felváltotta a nadrágból és kabátból, az asszonyoknál szoknyából és mellényből álló, kétrészes felsőruha, amely külföldi posztóból készült, és a szabók vásárokon készruhaként árusították. Igen korán, például 1333-ban a Pozsony megyei Csütörtökhelyen, 1349-ben a Szabolcs megyei Nagykállón, paraszti vásárolók által látogatott mezővárosi piacokon készruhákat, sőt ócska ruhát is árusítanak szabók. A magyar konfekcióipar legalább ilyen távoli múltra nyúlik vissza. A debreceni szűrszabók a 14. század végén már céhbe tömörültek.

Ismerve például a csuti ásatásokból a 14. századi parasztság ezüst ékszereit, egykorú iratokból értesülve vásároló parasztoktól elrabolt jó minőségű ruhákról és élelmiszerekről, tudva a hazai bortermelés 14–15. századi fellendüléséről és a növekvő húsfogyasztásról, fel kell tételeznünk, hogy a társadalmi feszültségek növekedése ellenére sem hiányzott a parasztság életéből az esztétikai igény, főleg a muzsika és a tánc formájában.

VARGYAS: Muzsika és tánc együtt jártak. A kor szinte egyetlen társastánca a körben összefogódzva és énekre járt tánc. Máig fennmaradt népünk hagyományában az úgynevezett karikázásban. Ennek a körtáncnak, mint-hogy énekre járták, a legfőbb eleme volt az az ének, amelyet a táncosoknak kellett énekelniük. Ebben az időben fejlődött ki Nyugat-Európában, keleten pedig Magyarországon a legerőteljesebben a ballada műfaja. A balladákat erre a körtáncra énekelték, mert a ballada hosszú volt, és így nem kellett új meg új szövegeket vagy dallamokat kitalálni tánc közben. Hallgassunk meg egy ilyen balladából egy részletet, amely annál is inkább ide illik, mert mind a szövege, mind a dallama olyan, amilyent ekkoriban Franciaországban is énekeltek, tehát nálunk modern jelenségnek számított.

„Lányom, édös lányom, Bodor Katalina,
Eladtalak téged Rákóci kocsmábo,
Rákóci kis úrnak!

Anyám, édösanyám, Kedves szülő-dajkám,
Mér adtál gyilkosnak, Rákóci kis úrnak,
Ki nappal aluszik, Éjjel gyilkolódzik?!

Anyám, édösanyám, Kedves szülő-dajkám,
Micsoda sereg az, A fekete sereg:
Napkeletről jönnek, Napnyugotra mennek?!

Lányom, édös lányom, Bodor Katalina,
Az teérted jön az, A fekete sereg!

Jó napot, jó napot Kedves napam-asszony!
Fogadja el isten Kedves lányom urát!

Hol vagyon, hol vagyon Én gyöngybéli mátkám?
Az első szobábo Ékösitti magát.

Jó napot, jó napot, Én gyöngybéli mátkám!
Fogadja el isten, Rákóci kis úrfi!

Akkor ott felkapja, Ló farkához köti,
Tüskékről-tüskékre, Bokrokra hurculja.

Lassul járgy, lassul járgy, Rákóci kis úrfi,
Már piros cipellőm Sarkig vérbenn úszik!

Akkor ott fölkapja, Kengyelt megszorítja,
Tüskékről-tüskékre, Bokrokra hurculja.

Lassul járgy, lassul járgy, Rákóci kis úrfi!
Már szép selem ruhám Félig vérbenn úszik!

Akkor ott fölkapja, Kengyelt megszorítja,
Tüskékről-tüskékre, Bokrokra hurculja.

Lassul járgy, lassul járgy, Én gyöngybéli mátkám!
Már aran koszorúm Félig vérbenn úszik.

Akkor ott fölkapja, Keblére szorítja:
Mit önnél, mit innál, Én gyöngybéli mátkám?

Sem önném, sem innám, Csak ágybo fekünném,
Sem innám, sem önném, Csak ágybo fekünném.

Mit önnél, mit innál, Én gyöngybéli mátkám?
Anyám asztalárul Csecsemadár szárnyát,
Atyám ablakából Jó fehér bort innám.

Nyisd ki, anyám, nyisd ki Zöldelő kapudot,
Vesd meg, anyám, vesd meg Vig halott-ágyamot!”¹⁰

Az akarata ellenére férjhez kényszerített lánynak története ez, aki nem akarta elfogadni a vőlegényét, és akit ezért az halálra kínozott. De nemcsak ilyen balladák hangzottak el, hanem még inkább a különböző szokásokhoz fűződő énekek, dallamok, hiszen a parasztság szakadatlan munkás életében a naptári ünnepek vagy a családi ünnepek, például a lakodalom, jelentették a megszakítást, az örömet, és ezekhez mindig zene, ének kapcsolódott. Nem mindig vidám, sokszor szomorú, mint például a menyasszony-búcsúztató, ami a lakodalomnak elmaradhatatlan része volt. Ebben a vőlegény virágról beszélt, virágnak nevezte kedvesét, a menyasszonyt. Az ilyen dallamot, ilyen szöveget úgy nevezték, hogy virágének. A 16–17. században a prédikátorok, a papok kárhoztatták is, minthogy szerelemről szólt. Jelentős ünnepi alkalom volt a karácsonytól újévig tartó regölés, ami még pogány hagyomány: varázsolnak benne, összeregölik a szerelmeseket, bőséget varázsolnak a gazdának, és ugyanakkor a szöveg fenntartotta a csodaszarvas mondájának töredékeit is. (Az első fejezetben idéztünk egy ilyen regöséneket.)

MAKKAI: Azt hiszem, ezt az áttekintésünket abban foglalhatjuk össze, hogy a 14–15. század az egész magyar társadalom számára a felemelkedésnek, a viszonylagos jólétnek a korszaka volt. Ugyanakkor azonban világosan kell látni, hogy egyben a nagy szélsőségek kora is. A nagyon magasban levők fényűzése, a nagyon alacsonyan levők nyomora között helyezkedik el sok-sok lépcsőfokon az egész társadalom, lefelé menve egyre szerényebben, egy-

re takarékosabban, de még mindig sokkal jobban, még mindig magasabb életszínvonalon, mint az elkövetkezendő századokban, amelyekről majd szó lesz, és amelyeket úgy szoktunk nevezni, hogy az örökös jobbágyság századai. A 14–15. század még nem az örökös jobbágyság kora, a magyar paraszt még szabadon költözik, özönlik a mezővárosokba, elindul egyfajta szerény polgárosodás útján. Ez a fejlődési vonal később megtörik, és éppen e megtörés miatt nézünk vissza erre a két századra úgy, mint a magyar történelem egyik nagy, de be nem váltott ígéretére.

JEGYZETEK

1. Bonfini: Mátyás király. Ford. Geréb L. Bp. 1943. 75–76. l.
2. Uo. 76–77. l.
3. Fügedi Erik: Uram, királyom... Bp. 1974. 92. l.
4. Haraszi Sándor, Pethő Tibor: i. m. 59–60. l.
5. Galeotto Marzio: Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv. Ford. Kardos T. Bp. 1977. 55–57. l.
6. Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora. Bp. 1953. 331. l.
7. Toldy Ferenc: Magyar szentek legendái a carthausi névtelentől. Pest 1859. 133–134. l.
8. A latin eredeti fordítását idézi Kardos Tibor: i. m. 132. l.
9. Régi magyar próza. Szerk. Kerecsényi D. Bp. 1942. 44–45. l.
10. Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa. Bp. 1976. 140–141. l.